

ОЦІНКА СТАНУ ФІСКАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Проаналізовано динаміку основних індикаторів фінансової безпеки України у докризовий та посткризовий періоди. На основі запропонованих індикаторів та з допомогою ітераційного методу проведено інтегральну оцінку рівня фінансової безпеки України.

Задля досягнення мінімізації дисбалансів і попередження проблем у фінансовій сфері, що продукували загрози макроекономічній стабільності України упродовж останніх років, актуалізується питання дослідження рівня фінансової безпеки держави, завдяки чому можливо отримати об'єктивну інформацію про загальний стан фінансової системи держави, виявити загрози, що перебувають у активному чи латентному стані і чинять прямий або опосередкований вплив на динамізм національної економіки. Тому основним завданням наукового пошуку у царині безпекознавства є пошук і виокремлення індикаторів, які дозволяють оцінити рівень економічної безпеки держави загалом та фінансової безпеки зокрема. Це дає можливість зосередити увагу на тих показниках, значення яких перевищує порогові рівні і, відповідно, здійснює негативний вплив на досліджувану сферу.

Концептуальні засади та методологічні підходи до оцінки рівня економічної безпеки держави та її окремих складових привертають увагу значної кількості дослідників. Зокрема, ці питання у своїх працях розглядають Барановський О.І. [1], Білько І.Ф. [2], Варналій З.С. [3], Ладюк О.Д. [4], Мунтіян В.І. [5], Сухоруков А.І. [4], Шлемко В.Т. [2] та інші науковці.

У працях багатьох науковців досліджуються теоретичні характеристики індикаторів складових економічної безпеки без їхнього аналітичного обґрунтування щодо загального стану оцінювання певного виду безпеки чи впливу на економічний розвиток країни. До затвердження у 2007 році Міністерством економіки України Методики розрахунку рівня економічної безпеки України [6], для проведення оцінки рівня економічної безпеки використовувалися лише загальні твердження експертів і

політичних діячів, які формувалися на підставі їх суб'єктивних бачень досліджуваних економічних процесів.

Метою статті є обґрунтування методологічних підходів до діагностики рівня фіскальної безпеки держави та оцінка, на цій основі, сучасного стану фіскальної безпеки України.

Як зазначено у [7], оцінка рівня фіскальної безпеки держави є важливим елементом системи її забезпечення, оскільки дозволяє здійснити характеристику рівня безпеки завдяки зіставленню фактичного значення відповідного показника із значенням затвердженого (встановленого) індикатора. За допомогою визначених індикаторів можливо оцінити досягнення тих критеріальних вимог, які ставляться до економічної, фінансової чи фіскальної безпеки. У табл. 1 нами визначено ряд індикаторів за якими будемо оцінювати рівень фіскальної безпеки України у 2004–2011 роках.

Таблиця 1

Індикатори фіскальної безпеки України

Найменування показників	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Порогове значення
1. Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), %	26,5	30,4	31,6	30,5	31,4	31,5	29,0	30,3	Не більше 30
2. Відсоток виконання дохідної частини Державного бюджету України, %	107,9	99,3	104,7	105,5	97,1	88,2	94,4	100,4	95
3. Відсоток виконання видаткової частини Державного бюджету України, %	110,0	96,2	97,9	100,6	91,7	85,1	98,7	93,8	-
4. Відношення розміру дефіциту (профіциту) Державного бюджету України до ВВП, %	3,0	1,8	0,7	1,4	1,3	11,3	5,9	1,8	Не більше 3
5. Відношення розміру дефіциту (профіциту) державного бюджету до загальної суми видатків Державного бюджету України, %	12,8	7,0	2,8	5,6	5,2	42,8	21,2	7,0	Не більше 10
6. Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	24,7	17,7	14,8	12,3	20,0	33,0	39,4	36,0	Не більше 55 (60)
7. Боргове навантаження на бюджет (частка видатків на погашення та обслуговування державних позик у загальній сумі видатків Державного бюджету України), %	15,3	15,4	9,4	5,6	4,1	16,7	13,9	20,6	30

8. Податкове навантаження на економіку(податковий коефіцієнт), %	31,8	36,6	38,8	37,6	39,1	39,7	35,3	37,4	Не більше 30 (33)
9. Відношення обсягу податкового боргу до ВВП, %	4,6	3,9	2,3	1,7	2	1,3	1,5	1,4	Не більше 3
10. Частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів, %	42,1	43,5	46,1	43,4	44,5	46,7	49,1	52,3	Не більше 35
11. Обсяг трансфертів з державного бюджету у % до ВВП	4,8	5,3	6,3	6,2	6,2	6,8	7,1	7,2	Не більше 10-15
12. Обсяг трансфертів ПФУ з Державного бюджету України до загальних доходів державного бюджету, %	8,4	6,4	7,4	15,0	20,5	29,0	26,8	18,5	Не більше 30

Примітка. Побудовано авторами за звітними даними Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Рахункової палати України, Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень.

Важливим показником-індикатором фіскальної безпеки держави, значення якого у період фінансової кризи набуло досить загрозливого рівня майже в усіх країнах світу, є відношення дефіциту (або профіциту) державного бюджету до валового внутрішнього продукту (ВВП). Як видно з даних табл. 1, в Україні відношення дефіциту державного бюджету до ВВП у 2004–2008 рр. було відносно невеликим і становило в середньому 1,64 %. Проаналізуємо більш детально динаміку даного індикатора використовуючи наступні математичні і статистичні підходи.

Середнє квадратичне відхилення показника відношення дефіциту державного бюджету до ВВП у 2004–2008 рр. розрахуємо за формулою Бесселя [8]:

$$s = \sqrt{\frac{1}{N-1} \sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x})^2}, \quad (1)$$

де N (кількість періодів)=5, x – значення показника.

$$\bar{x} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N x_i. \quad (2)$$

$$\bar{x} = 1,64\%.$$

В результаті проведених розрахунків середнє квадратичне відхилення по даному індикатору становитиме: $s = 0,86\%$.

Середнє лінійне відхилення по показнику відношення дефіциту державного бюджету до ВВП у 2004-2008 рр. обчислимо за формулою:

$$s_a = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N |x_i - \bar{x}|. \quad (3)$$

$$s_a = 0,61\%.$$

Як бачимо, показник середнього абсолютного, тобто лінійного відхилення менший від показника середнього квадратичного відхилення по індикатору відношення дефіциту державного бюджету до ВВП у 2004–2008 рр. Проте, навіть якщо користуватись більшим показником відхилення $s=0,86\%$, то у 2009 році можна було би розраховувати, що відношення дефіциту державного бюджету до ВВП знаходитиметься в коридорі від $\bar{x}-s$ до $\bar{x}+s$, тобто в межах від $0,78\%$ до $2,50\%$. Тобто це відношення цілком вписувалось би у тривідсотковий показник, який відповідає нормам Маастрихтської угоди. Але насправді цей показник у 2009 році більш ніж втричі перевищив рекомендовану фінансовими експертами євроспільноти норму.

Відношення дефіциту державного бюджету до ВВП України у 2004–2008 рр. апроксимується певною нелінійною функцією. Один з можливих варіантів таких функцій є многочлен Лагранжа [9].

В загальному вигляді цей многочлен зображують таким виразом:

$$L(x) = \sum_{j=0}^n y_j l_j(x). \quad (4)$$

В нашому випадку коефіцієнти y_j многочлена Лагранжа дорівнюють відповідним показникам табл. 1, а саме, $y_0 = 3,0$, $y_1 = 1,8$, $y_2 = 0,7$, $y_3 = 1,4$, $y_4 = 1,3$

Таким чином, многочлен Лагранжа для інтерполяції відношення дефіциту державного бюджету до ВВП України у 2004-2008 рр. набирає вигляду:

$$L(x) = 3,0l_0(x) + 1,8l_1(x) + 0,7l_2(x) + 1,4l_3(x) + 1,3l_4(x).$$

Аргумент x відповідає за номер року. Для зручності подальшого дослідження 2004 рік поставимо у відповідність значення $x=0$, тоді для 2005 року $x=1$ і т.д., 2008 року відповідає значення $x=4$.

Многочлени $l_j(x)$ визначаються виразами:

$$l_j(x) = \prod_{i=0, j \neq i}^n \frac{x - x_i}{x_j - x_i} = \frac{x - x_0}{x_j - x_0} \dots \frac{x - x_{j-1}}{x_j - x_{j-1}} \frac{x - x_{j+1}}{x_j - x_{j+1}} \dots \frac{x - x_n}{x_j - x_n} \quad (5)$$

В нашому випадку $x_i = i, i=0, 1, 2, 3, 4$.

Отже,

$$l_0(x) = \frac{(x-1)(x-2)(x-3)(x-4)}{24},$$

$$l_1(x) = -\frac{x(x-2)(x-3)(x-4)}{6},$$

$$l_2(x) = \frac{x(x-1)(x-3)(x-4)}{4},$$

$$l_3(x) = -\frac{x(x-1)(x-2)(x-4)}{6},$$

$$l_4(x) = \frac{x(x-1)(x-2)(x-3)}{24}.$$

При підібраних таким чином допоміжних многочленах $l_j(x)$ для головного многочлена Лагранжа виконуються рівності:

$$L(0) = 3,0, L(1) = 1,8, L(2) = 0,7, L(3) = 1,4, L(4) = 1,3.$$

Для довільного часового аргумента x многочлен Лагранжа, який інтерполіює відношення дефіциту державного бюджету до ВВП України у 2004–2008 рр. з урахуванням виразів для допоміжних многочленів $l_j(x)$, набирає вигляд:

$$L(x) = 3,0 \frac{(x-1)(x-2)(x-3)(x-4)}{24} - 1,8 \frac{x(x-2)(x-3)(x-4)}{6} + 0,7 \frac{x(x-1)(x-3)(x-4)}{4} - 1,4 \frac{x(x-1)(x-2)(x-4)}{6} + 1,3 \frac{x(x-1)(x-2)(x-3)}{24}.$$

Кожен з допоміжних многочленів $l_j(x)$ ($j=0, 1, 2, 3, 4$) має четвертий степінь, що відповідає п'ятьом вузлам інтерполяції, а саме рокам з 2004-го по 2008-й включно. Відповідно, степінь многочлена $L(x)$ теж не може бути більшим, ніж четвертим. Меншим від четвертого він може бути у випадку, коли після розкриття дужок і зведення подібних членів коефіцієнт k_4 біля x^4 виявиться рівним нулеві. В досліджуваному випадку коефіцієнт k_4 виражається через коефіцієнти біля доданків многочлена $L(x)$:

$$k_4 = \frac{3,0}{24} - \frac{1,8}{6} + \frac{0,7}{4} - \frac{1,4}{6} + \frac{1,3}{24};$$

$$k_4 = -0,18.$$

При від'ємному значенні k_4 і екстраполяції побудованої за методом Лагранжа моделі в наступних після 2008 року дефіцит бюджету повинен був би тільки скорочуватися і навіть змінюватися на профіцит. Однак, насправді у 2009 році відбулося значне зростання дефіциту. У 2010 році дефіцит бюджету скоротився майже вдвічі порівняно з 2009 роком, проте залишався суттєво вищим, ніж у 2004–2008 рр., а в 2011 році дефіцит скоротився до 1,8 %, тобто до рівня 2005 року.

Це означає, що дефіцит бюджету далеко не завжди визначається більш-менш вдалою динамікою цього індикатора у попередні роки. А отже, для дослідження рівня фіскальної безпеки потрібно розглянути ще й низку інших показників.

Проаналізуємо тепер динаміку зміни такого індикатора фіскальної безпеки як рівень перерозподілу ВВП через Зведений бюджет України (без урахування доходів Пенсійного фонду) у відсотках за 2004–2011 рр. (див. табл. 1). Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду) у відсотках у 2004–2011 рр. не мав однозначної тенденції чи до зростання, чи до зниження. Найбільший темп зростання даного індикатора спостерігався у 2005 році порівняно з 2004 роком на 3,9 %.

У 2006 році порівняно з 2005 роком темп зростання показника рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет знизився до 1,2 %, тобто більш ніж втричі. Отже, у 2006 році попри зростання досліджуваного показника можна констатувати його від'ємне прискорення.

Від'ємне прискорення по індикатору рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет збереглося і у 2007 році, та навіть призвело до зниження рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет на 1,1 % до 30,5 %, тобто до майже такого ж значення, як і у 2005 році.

У 2008 та 2009 рр. знову намітилася тенденція до зростання рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет. Проте швидкість такого зростання, а саме на 1 % за два роки (різниця між показником 2009 роком порівняно з 2007 роком) навіть дещо менша, ніж швидкість зростання у 2006 роком порівняно з 2005 роком.

Це свідчить про певну стабілізацію даного індикатора фіскальної безпеки у 2008 та 2009 рр., навіть незважаючи на кризові явища у національній економіці у ці роки. Отже, таку стабілізацію можна розглядати як позитивний фактор для фіскальної безпеки держави. У 2010 році рівень перерозподілу ВВП знизився до 29 %, що на 1 % менше від порогового значення 30 %, проте у 2011 році цей показник (30,3 %) знову перевищив порогове значення. Хоча таку зміну не можна вважати позитивною, однак частка перерозподілу ВВП через зведений бюджет у бюджетній декларації на 2011 р. планувалася навіть дещо вищою, а саме 30,5 %.

Середнє значення індикатора рівень перерозподілу ВВП через Зведений бюджет України у 2005–2011 рр. ($x_{сер}$) становило 30,67 %. Згідно з прогнозом Міністерства фінансів України від жовтня 2011 року [10] передбачається подальше зменшення частки перерозподілу ВВП через зведений бюджет з 28,5 % у 2012 році до 27,2 % у 2013 році та 25,6 % у 2014 році, тобто до ще нижчого показника, ніж у 2004 році.

На наступному етапі дослідження проаналізуємо взаємозв'язок між індикаторами рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет та частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів в 2004–2009 рр., за допомогою коефіцієнта кореляції. Для цього спочатку потрібно визначити середні значення цих показників у досліджувані роки. Середнє значення показника рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет у 2004–2009 рр становило:

$$x_{сер}=30,32 \%,$$

а середнє значення показника частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів у ці ж роки:

$$y_{сер}=44,38 \%.$$

Для обчислення коефіцієнта кореляції Фехнера [11] побудуємо таблицю знаків відхилень цих показників від їх середніх значень (табл. 2).

Таблиця 2

Знаки відхилень від середніх значень рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет та частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів в 2004–2009 рр.

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009
-----------	------	------	------	------	------	------

Знак відхилення рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет середнього значення	–	+	+	+	+	+
Знак відхилення частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів від середнього значення	–	–	+	–	+	+

Як видно з табл. 2, знаки відхилень досліджуваних показників однакові у 2004, 2006, 2008 та 2009 роках і протилежні у 2005 та 2007 році.

Коефіцієнт кореляції Фехнера [11] між індикаторами рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет та частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів у 2004-2009 рр. визначимо за формулою:

$$r_F = \frac{3-N}{3+N}, \quad (8)$$

де 3 – кількість збігів знаків відхилень показників від відповідних середніх значень;

N – кількість взаємно протилежних знаків.

В даному випадку $3=4$, $N=2$. Отже, коефіцієнт кореляції Фехнера становитиме:

$$r_F = 1/3.$$

Додатне значення коефіцієнта кореляції Фехнера свідчить про прямий взаємозв'язок між показниками рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет та частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів у 2004–2009 рр. Однак цей взаємозв'язок не можна вважати достатньо тісним, оскільки отримане значення коефіцієнта Фехнера не досягає свого максимально можливого одиничного значення. Якщо взяти дані за 2010 рік, коли досліджувані показники продемонстрували взаємно протилежні зміни, коефіцієнт кореляції Фехнера отримуємо з від'ємним значенням:

$$r_F = -1/7.$$

На основі даних за 2004–2011 рр. кореляція Фехнера між трансфертним та перерозподільним показниками нульова ($r_F=0$), що свідчить про відсутність лінійного взаємозв'язку між цими показниками.

Проаналізуємо тепер рівень стабільності частки міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів у 2004–2011 рр. Розмах варіації даного показника R_T розрахуємо за формулою [12]:

$$R_T = 52,3 \% - 42,1 \% = 10,2 \%$$

Відповідно, коефіцієнт осциляції (ρ_T) по показнику частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів у 2004–2011 рр. обчислимо за формулою (7):

$$\rho_T = R_T / y_c = 10,2 \% / 45,96 \% = 0,22.$$

Такий відносно невеликий коефіцієнт осциляції можна вважати, з одного боку, ознакою певної стабільності даного аспекту фіскальної безпеки України у 2004–2011 рр. З іншого боку, частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів у 2004–2011 рр. суттєво перевищує рекомендоване порогове значення (35 %), у середньому майже на 11 %, а у 2011 році – на 17,3 %.

Розглянемо ще один індикатор фіскальної безпеки держави, який характеризує взаємовідносини між державним та місцевими бюджетами, а саме обсяг трансфертів з державного бюджету у відсотках до ВВП. В загальному, з 2004 до 2011 року цей показник зростає від свого найменшого значення 4,8 % до 7,2 %. Однак, це зростання не є сталим, оскільки в окремих роках змінюється зниженням, зокрема у 2007 та 2008 рр. на 0,1 % порівняно з 2006 роком.

Суттєва відмінність даного індикатора від показника частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів у 2004–2011 рр. полягає у тому, що навіть найбільше за ці роки значення відношення трансфертів з державного бюджету до ВВП 7,2 % аж ніяк не досягає нижньої межі порогового значення 10 % і більш ніж вдвічі менше від верхньої межі порогового значення 15 %.

Отже, можна стверджувати, що виключно за цим показником рівень фіскальної безпеки України не просто стабільний, а й досить високий.

Середній приріст за рік індикатора відношення трансфертів з державного бюджету до ВВП становитиме:

$$Tr_c = (7,2 \% - 4,8 \%) / 7 = 0,34 \%$$

Розрахунки показують, що при збереженні такого темпу приросту у майбутньому, нижньої межі порогового значення (10 %) по даному індикатору буде досягнуто лише за 8 років, а верхньої межі 15 % не буде досягнуто аж до 2029 року. Таким запасом міцності доцільно раціонально скористатися при розробці заходів щодо реформування бюджетної системи та реалізації фіскальної політики.

Суттєво гіршою для фіскальної безпеки є динаміка ще одного трансфертного показника, а саме відношення трансфертів Пенсійному фонду України з державного бюджету до загальних доходів Державного бюджету України. При цьому, якщо цей показник з 2004 по 2006 роки мав навіть певну тенденцію до зниження з 8,4 % до 7,4 %, тобто в середньому на 0,5 % за рік, то у 2007–2009 рр. він суттєво зростає – до 15,0 % у 2007 р., 20,5 % у 2008 р. та 29 % у 2009 р. Тобто у середньому зростання за 2006–2009 рр. становило 7,2 % щороку. Не набагато оптимістичнішим виглядає менше значення середньорічного приросту даного індикатора у 2004–2010 рр., а саме 3,68 % = (26,8 % - 8,4 %) / 6. З іншого боку, зниження цього показника у 2011 р. до 18,5 % означає, що його можна і потрібно контролювати в певних раціональних межах.

Важливим для фіскальної безпеки є показник відношення розміру дефіциту (профіциту) державного бюджету до загальної суми видатків Державного бюджету України. У 2004–2010 рр. цей показник характеризувався значним розмахом варіації – аж 40 % становила різниця між показником за 2009 рік (42,8 %) та показником за 2006 рік (2,8 %).

Обчислимо середнє значення даного індикатора фіскальної безпеки у 2004–2011 рр. ($D_{\text{вид}}$):

$$D_{\text{вид}} = (12,8 \% + 7,0 \% + 2,8 \% + 5,6 \% + 5,2 \% + 42,8 \% + 21,2 \% + 7,0 \%) / 8 = 13,05 \%$$

Отже, середнє значення показника відношення розміру дефіциту до видатків державного бюджету за 2004–2011 рр. перевищує його порогове значення на 10 %. Проте фактичне перевищення цього показника над пороговим значенням спостерігалось лише у 2004, 2009 та 2010 рр., тоді як у 2005–2008 рр., а також у 2011 році цей показник був суттєво меншим, ніж порогове значення.

Розглянемо ще один показник, важливий як для оцінки рівня фіскальної безпеки держави, так і для оцінки фіскального потенціалу, а саме індикатор податкового навантаження на економіку. Протягом 2004–2009 рр. цей показник має загальну тенденцію до зростання, з найменшого значення 31,8 % у 2004 році до найбільшого значення 39,7 % у 2009 році, тобто у середньому на 1,58 % за рік. При цьому, лише у 2007 році відбулося певне зниження податкового коефіцієнту на 1,2 % порівняно з 2006 роком. Найсуттєвіше зниження податкового коефіцієнта на 4,4 % спостерігалось у 2010 році порівняно з 2009 роком. Проте це зниження вже у 2011 році змінилося зростанням до 37,4 %.

Зосередимо тепер свою увагу на боргових індикаторах фіскальної безпеки. Показник відношення загального обсягу державного боргу до ВВП найчастіше використовується і в наукових дослідженнях, і на практиці. Упродовж 2004–2010 рр. цей показник характеризувався двома взаємно протилежними тенденціями: зниженням у 2005–2007 рр., зростанням у 2008–2010 рр., і знову зниженням до 36 % у 2011 році порівняно з 39,4 % у 2010 році. Проте тенденція до зростання даного індикатора є поки що прийнятною, оскільки навіть найбільше значення даного показника 39,4 %, яке спостерігалось у 2010 році, ще далеке від свого порогового діапазону 55 %–60 %. Тому рівень фіскальної безпеки за даним індикатором можна вважати безпечним.

Важливим індикатором фіскальної безпеки є показник боргового навантаження на державний бюджет, тобто частка видатків на погашення та обслуговування державних позик у загальній сумі видатків Державного бюджету України. Попри певну спорідненість даного показника з розглянутим вище борговим показником, динаміка боргового навантаження на бюджет у 2004–2011 рр. дещо відрізняється від динаміки відношення загального обсягу державного боргу до ВВП. Так у 2005 році боргове навантаження на бюджет зросло на 0,1 % порівняно з 2004 роком, при тому що саме відношення загального обсягу державного боргу до ВВП у 2005 році зменшилося на 7 % порівняно з попереднім роком. Абсолютно протилежна ситуація склалася у 2008 році: відношення загального обсягу державного боргу до ВВП зросло на 7,3 % порівняно з 2007 роком, проте боргове навантаження на бюджет за

той же час знизилося на 1,5 %. У 2011 році боргове навантаження на бюджет зросло до свого максимуму – 20,6 % за весь період 2004–2011 рр., тоді як держборг у 2011 році порівняно з 2010 роком зменшився з 39,4 % до 36,0 %. Коефіцієнт кореляції Пірсона між цими двома індикаторами у 2004–2010 рр. становить 0,597, що свідчить про їх певну позитивну взаємозалежність, однак аж ніяк не повну.

Розглянемо ще одну пару теоретично взаємозалежних показників, а саме відношення обсягу податкового боргу до ВВП та відсоток виконання дохідної частини Державного бюджету України у 2004–2010 рр. При цьому залежність між цими показниками повинна бути зі знаком «мінус», тобто чим більше відношення обсягу податкового боргу до ВВП, тим меншим повинен бути відсоток виконання державного бюджету за доходами. Така ситуація справді спостерігалася у 2008 році, коли податковий борг зріс порівняно з 2007 роком, а відсоток виконання доходів знизився. У 2011 році спостерігалася протилежна ситуація: податковий борг знизився порівняно з 2010 роком, а відсоток виконання доходів збільшився. Проте, загалом, ситуація з протилежною взаємозалежністю між цими індикаторами фінансової безпеки далеко неоднозначна, адже другому за величиною показнику податкового боргу, який становив 4,6 % у 2004 році відповідав найвищий показник виконання державного бюджету за доходами 107,9 %. Від’ємний знак коефіцієнта кореляції Пірсона між цими показниками у 2005–2008 рр. (– 0,39) можна розглядати як певне підтвердження гіпотези про протилежну залежність виконання дохідної частини державного бюджету від податкового боргу.

Розглянемо також показник виконання видаткової частини Державного бюджету України у 2004–2011 рр. В якісному плані динаміка зміни цього показника узгоджується з динамікою зміни показника виконання дохідної частини Державного бюджету України. У 2005 році обидва ці індикатори знизилися порівняно з 2004 роком, у 2006 та 2007 рр. обидва показники зросли, а у 2008 та 2009 рр. знову ж синхронно зменшилися. У 2010 році обидва показники збільшилися порівняно з 2009 роком, і лише у 2011 році індикатори виконання державного бюджету за доходами і видатками продемонстрували різноспрямовану динаміку: Виконання за

доходами збільшилося порівняно з 2010 роком, тоді як виконання за видатками, навпаки, зменшився з 98,7 % у 2010 році до 93,8 % у 2011 році.

Інтегральну оцінку рівня фіскальної безпеки України проведемо ітераційним методом, тобто методом послідовних наближень. При цьому, залишимо поза увагою показник відношення дефіциту (профіциту) до видатків державного бюджету, оскільки міра залежності цього показника від відношення дефіциту бюджету до ВВП дуже висока. На початковому, нульовому етапі також не будемо враховувати показник виконання видаткової частини державного бюджету, оскільки для нього не встановлено порогового значення.

Для кожного індикатора, для якого характерним є перевищення порогового значення, обчислюємо коефіцієнт перевищення. Для показників, у яких не спостерігається перевищення фактичного значення над пороговим, ставимо у відповідність нейтральний коефіцієнт 1, а потім обчислюємо середнє геометричне всіх коефіцієнтів. Оцінку рівня фіскальної безпеки отримуємо у результаті ділення 100% на отримане середнє геометричне.

Для оцінки рівня фіскальної безпеки України у 2009 та 2010 рр. необхідно враховувати факт зниження відсотка виконання державного бюджету за доходами. У 2009 році він сягнув рівня 88,2 % порівняно з пороговим значенням 95 %. Це єдиний з розглянутих індикаторів, для якого встановлюється нижня допустима межа, а не верхня як для інших. Тому для 2009 року розрахуємо показник недовиконання доходів державного бюджету $11,8 \% = 100 \% - 88,2 \%$ і коефіцієнт перевищення фактичного значення даного індикатора над пороговим $5 \% = 100 \% - 95 \%$. Отримаємо значення $11,8/5=2,36$, а для 2010 р. аналогічний коефіцієнт менший $5,6/5=1,12$.

Результати розрахунку рівня фіскальної безпеки України представлено у табл. 3.

Таблиця 3

Інтегральний показник фіскальної безпеки України розрахований ітераційним методом у 2004–2011 роках

Рік	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
-----	------	------	------	------	------	------	------	------

Рівень фіскальної безпеки, %	88,5	78,8	86,3	89,7	87,2	25,8	62,0	85,1
------------------------------------	------	------	------	------	------	------	------	------

Графічне зображення рівня фіскальної безпеки України, отримане з допомогою використання ітераційного методу показано на рис. 1.

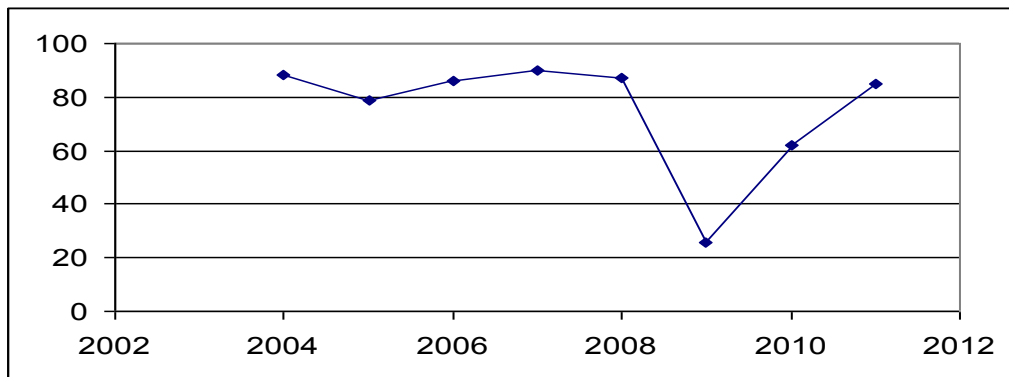

Рис. 1. Динаміка рівня фіскальної безпеки України у 2004–2011 роках

Як видно з рисунку, найнижчий рівень фіскальної безпеки України спостерігався у 2009 році, коли низка внутрішніх і зовнішніх негативних фінансово-економічних чинників спричинили значне погіршення стану всієї фінансової системи України. Проте, упродовж наступних років спостерігається поступове підвищення рівня фіскальної безпеки України.

Як показали отримані результати, у 2010 році рівень фіскальної безпеки нашої держави ще не досягнув значення докризових років. У 2011 р. тенденції зміни рівня фіскальної безпеки відображають позитивну динаміку зростання, що, на нашу думку, зумовлено нейтралізацією загроз, що мали негативний вплив на фіскальну сферу та покращенням загального фінансово-економічного становища в країні. Отже, з впевненістю можна стверджувати, що для відновлення фіскальної безпеки потрібно більше часу і зусиль, ніж на допущення її обвалу. Навіть відносно стабільна динаміка фіскальної безпеки протягом кількох років не може вважатися гарантією достатнього рівня фіскальної безпеки в наступному фінансовому періоді.

У подальших наукових дослідженнях варто здійснити аналіз та оцінку впливу запропонованих індикаторів на інші складові фінансової безпеки України.

Література

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : Монографія / О. І. Барановський. – К.: Київ нац. торг. - екон. ун-т, 2004. – 759с.
2. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: Монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144с. – (Сер. “Нац. Безпека”, Вип. 2).
3. Економічна безпека України : проблеми та пріоритети зміцнення // З.С. Варанлій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саєнко. – Київ: Знання України, 2011. – 299 с.
4. Сухоруков А.І. Фінансова безпека держави. Навчальний посібник. /А.І. Сухоруков, О.Д. Ладюк. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 192с.
5. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян – К.: КВІЦ, 1999. – 462.
6. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : затверджено наказом Міністерства економіки України від 02.03. 2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>.
7. Баранецька О.В. Методи оцінки фіскальної безпеки держави / О.В. Баранецька, В.П. Мартинюк // XII Всеукраїнська научно – практична конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Проблеми і перспективи становлення фінансової системи України» // - г. Севастополь. 14-17 октября 2009 г. – С. 175-177.
8. Поліщук Є.С. Метрологія та вимірювальна техніка. / Є. С. Поліщук. – Львів: Видавництво «Бескид Біт», 2003. – 544с.
9. Марчук Г.И. Методы вычислительной математики./ Г.И.Марчук. – М.: Наука. – 1977. –456 с.
10. У Мінфіні прогнозують, що зростання ВВП в 2013 р. складе 4,5% [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrproject.gov.ua/en/node/632>.
11. Ковтун Н.В. Теорія статистики: курс лекцій, практикум. – Київ: ІМЕКС. – 2007. – 276 с.
12. Елисеєва И.И. Общая теория статистики: / И.И. Елисеєва, М.М. Юзбашев [Учебник / Под ред. И.И. Елисеєвой.] – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика. – 2005. – 656 с.

Volodymyr Martynyuk, Olga Baranetska

EVALUATION OF FISCAL SECURITY OF UKRAINE

The article estimates the state of fiscal security of Ukraine according indicative indexes. Indicative index data were compared with their threshold value. It was investigated that even stable dynamics of fiscal security during a few years can not be considered to be a guarantee of its sufficient level in the next financial period.

Відомості про авторів:

Мартинюк Володимир Петрович

Доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки ТНЕУ,

Т. 067-7500595

Баранецька Ольга Вікторівна

Старший викладач кафедри фінансів ПВНЗ «Хмельницький економічний університет», здобувач кафедри фінансово-економічної безпеки ТНЕУ.

Е-mail: baranetska_olga@ukr.net

Тел. 097-8079855